

TARTIŞMALI İLMİ TOPLANTILAR DİZİSİ

FAİZSİZ YENİ BİR BANKA MODELİ

[Faizsiz kredileşme sistemi]

Doç. Dr. Arif Ersoy • Doç. Dr. Hira Karagülle
Dr. Remzi Fındıklı • Dr. Sabri Tekir • Dr. Salih Yavuzer
Dr. Mehmet S. Tekelioğlu • Dr. Ali Erişen
Dr. Süleyman Akdemir • Süleyman Karagülle
Ali Sayı • Süleyman Kılıç

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Demirbaş No:

42222

Tasnif No:

332-297
FAİZ

İSLÂMİ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI YAYINLARI

Kamilpaşa Sok. 7/1, Fatih-İstanbul 34260

Kocamustafapaşa V.D. 4819700022

Tel : 523 54 57 - 523 74 36

İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları : 12
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi : 6

Yayına Hazırlayanlar :
Doç. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
İsmail KURT

Vakıf Müttevelli Heyetinin
1.5.1987 gün ve 212 sayılı
kararı ile basılmıştır.

Dizgi, baskı, cilt :
Acar Matbaacılık Tesisleri
Tel : 526 84 42

FAİZ VE FAİZİN TARİHİ GELİŞİMİ

Ar. Gör. Ali SAYI*

I. — FAİZİN GENEL OLARAK TANIMI

Faiz Lafzının Lügat Olarak Tahlili

Faiz lafzı Arapça kökenlidir. Arap dilinin sesleri ifadedeki vüs'ati dolayısıyla bu lafız dilimizde tam anlamıyla harflendirememekte ve bu sebeble de anlam bakımından sapmalara yol açacak durumlar meydana gelmektedir (1).

Faiz lafzına, İslâmî kaynaklarda ekonomik anlam itibariyle rastlamak mümkün değildir. Yani ekonomik anlam itibariyle

(*) 1950 yılında Tokat'ta doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Tokat'ta, Yüksek öğrenimini İ.Ü. İktisat Fakültesi ve Yüksek İslâm Enstitüsünü bitirerek İstanbul'da tamamladı.

Diyaret ve Çalışma Bakanlığı bünyesinde çalıştı.

İ.Ü. İktisat Fakültesinde Doktora çalışmalarını sürdürüyor.

Hâlen 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi TEFSİR Araştırma görevlisi. Evli iki çocuklu.

(1) Faiz : Bazılarınca Z'nin hangi harf olduğu anlaşılmamaktadır. Bu karmaşadan yararlanmak isteyenler zaman zaman ortaya çıkmakta ve konuyu istismar etmektedirler. Nitekim günlük bir gazetede bir yazar, Kur'an'da yer alan «Ashab'ul-cenneti hüm'ül-fâizün» (Haşr/20) âyetindeki Fâizün kelimesini saptırarak, «Cennetin ashabı fâizcilerdir» şeklinde bir yazı yayınlamıştır. Bilindiği gibi burada geçen Fâizün kelimesinde yer alan kritik harf (dat) değil (ze)'dir. Bu kelime fevzden türemiştir (Bu yazı için bk. Günaydın, Teoman Erel).

Kur'ân (2) ve hadislerde (3) yer almadığı gibi, fikhî kaynaklarda da bu anlamda bir kullanım sözkonusu değildir. Fikhî kaynaklarda bu anlamı karşılayan *RİBA* lafzıdır (4).

Zamanımızda faiz olarak kullanılan bu lafız Osmanlı uygulamalarında *RİBH* olarak geçmektedir. Ancak bu kullanımın, Osmanlılarda hangi devreden itibaren başladığı ayrı bir tetkik konusudur. Burada üzerinde durulması gereken, faizin hemen hemen tam karşılığı olarak kabul edebileceğimiz *Ribâ* lafzının Osmanlı uygulamalarında görülememesi ve fakat bu tür muamelelerin *Rıbh* lafzıyla ifadelendirilmesidir (5). Bilindiği üzere *Rıbh* fıkhıta ele

(2) Kur'ân'da (zı) ile favz ve fayz kökünden kullanım yoktur.

— Mümin/44 (dat) ile fevd.

— Mâide/83, Tevbe/92, Bakara/198, Nur/14, Yunus/61, Ahkaf/8, A'raf/50 yine (dat) ile feyz.

— (ze) ile feyz kökünden ise Kur'ân'da 33 yerde geçmektedir (Bkz. Mu'cem'ül-Müfehres li Elfaz'ıl-Kur'ân'il-Kerim).

(3) Mu'cem'ül-Füfehres li Elfaz'ıl-Hadis'in-Nebevî/Concondance fevz madde-sidir.

(4) Kur'an, II/275 (iki kez), 276, 278, III/130, IV/161, XXX/39

Hadisler. Bkz. TAHÂVÎ, Şerh-ı Ma'an'il-Âsâr. IV/64-71. tahkik, Muhammed Zühri en-Neccâr. I. Bsk. 1979/Beyrut. Kitab-ı Sarf Bab-ı Riba.

Fikhî kaynaklar; Kudûri, Mülteka, İhtiyâr li Ta'lil'il-Muhtâr, Riba Bölümleri (Bâb-ı Riba).

Bütün bu kaynaklarda Fâiz lafzını karşılayan terim *RİBA*'dır. Herhangi bir şekilde faiz lafzının ekonomik anlamda kullanımı da söz konusu değildir.

(5) Bununla ilgili örnekler (Bkz. BARKAN Ö. Lütfi; AYVERDİ E. Hakkı. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546)).

a/(301) Asl-ı Vakıf

Hâsıl fi's-sene

Nakdiye

10,000

1.000

Şart-ı Vakf

Meblağ-ı merkuın *Rıbh*inden Mahmut Paşa Mescidi'nin imamına ve Nasuh Çelebi'den sonra Hâce Üveyis Mescidi'nin müezzinine yevmi birer akçe verilip günde birer cüz okuyalar.

b/(305) Vakfı mezbur 5.000 akçe vakfedilip sarfeylemiş ki *rıbh*undan bezzâzistan kapısı, çukacılar çarşısı yanında olan sikâye mesâlihine, iki ayda bir yevmi ikişer akçe ve altı ayda yevmiye birer akçe verile ve ciheti tevliyet 100 akçe ola.

Diğer örnekler için bkz. 316, 336, 346, 358.

Osmanlı devletinde NAKİT VAKIFLARININ cevazı konusunda Şeyh'ul-İslâm Ebu's-Suud Efendi'nin (1490-1575), «Risâletün fi Cevâz-ı Vakf'in-

alınan bir konudur ve meşru olarak kabul edilmiştir (6).

Osmanlı uygulamalarında görülen bu ikiliğin temelinde ekonomik şartların getirdiği zorunluluk yanında, Şer'i bir Devlet olarak kendini vasıflandıran Osmanlı'nın, biraz da faizin tarifindeki zorluktan yararlanarak (7) denetimden kurtulmak amacıyla birlikte, şer'î kaynaklarda son derece olumsuz şekilde belirlenen Ribanın yiyicisi yahut teşvikçisi olmadıklarını ortaya koymak gayesinde bulunduğunu söylemek hatalı olmayacaktır (8).

Nükûd adlı eserinden bahs olunmaktadır. Ancak, Ebu's-Suud efendinin çağdaşı bir din bilgini olan **BİRGİVİ** Mehmet Efendi'nin, nakit vakıfları konusundaki görüşlerinden dolayı Ebu's-Suud efendiyi şiddetle tenkit ettiği, kaleme aldığı «Seyfün sârimun fi 'adem-i cevâzi'l-me-kil ve'd-derâhim» isimli eserinden anlaşılmaktadır. (Fazla bilgi için bkz. AYDEMİR Abdullah, «Ebus-Suud Efendi» Diyanet İşleri Bşk. Dergisi XII/2,3.1973. Ankara)

Para vakıflarıyla ilgili olarak bkz. **ŞİMŞEK** Mehmet, «Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar». Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Derg. XXVII. 1985. Ankara sh. 207... vd. «Bu makalede para vakıflarının cevazına dair fetva ve eserlerle, karşı görüşler zikredilmekte özellikle **BİRGİVİ** Mehmet Efendi'nin nakit vakıflarının caiz olmadığına dair görüşü belirtilerek, zira faiz olur dediği ifade edilmektedir».

Bu konuda **ÂSİM** Efendi'nin Kamusunda Ribanın izahını yaparken kullandığı; «Muamelede olan kadr-ı meşrudan mütecâviz fazla ve ziyadeye Riba denir, AKÇANIN RIBHI... gibi» ifadesi dikkat çekicidir.

Abdülaziz döneminde % 12'yi, Abdülhamit döneminde % 9'u aşmamak kaydıyla yapılan fâizli muâmeleleri düzenleyen nizamname için bkz. 1. tertip düstür c. V sh. 775-776 ve c. I sh. 268-269 Ankara, 1937.

(6) **El-İhtiyar li Ta'lil-il-Muhtar. II. 28**

«Tevliye mâliyetine, Murabaha (Rıbh) kârıyla, Vedia noksanına bey'dir.»

(7) **İbn Abidin, Mecmu'at'ül-Resâil, Neşr'ül-Örf. II 116-117**

Schacht Joseph. İslam Ansiklopedisi Riba maddesi.

Tirmizi, Kitabu ticaret, 85. «Riba 73 baktır...»

İbn-i Teymiye. Mecmu'ay-i Fetavây-ı İbni Teymiye Q. 1383. 29. cilt sh. 470-471

(8) **Kur'an. II/275; «Faiz yiyenler şeytanın çarpmış olduğu kimsenin kalktığı gibi kalkarlar... Kim (faize) dönerse onlar ateştedir, orada ebedi kalacaklardır».**

II/276; «Allah faizi mahveder»

II/279; «Eğer böyle yapmazsanız, o taktirde Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin»

Hadis; «Faiz 73 baktır. Bunların günah itibariyle en ehveni, bir kimsenin annesiyle nikahlanması gibidir...» Tirmizi, Ticaret, 85.

Osmanlı hukukunun temel kitabı olan Halebi'nin Mültekasında (9) da bu konu *bab-ı Riba* başlığı altında ele alınmaktadır.

Bu lafzın (dat) harfiyle olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu kelimedede «fazlalık» (10), anlamının yanında «karışıklık» ve «birleşiklik» (11) anlamları da vardır. Sermayenin yavrusu şeklinde nitelenen ribada ise hemen bu karışıklık ve iççeliği tesbit etmek mümkündür.

Faiz'in lügat anlamında, istenmeyen bir fazlalık manasında; suyun taşkınlığı, yayılması mânâları da vardır. Dolayısıyla faiz şeklinde dilimizde yazılan bu lafzın (dat) harfiyle olması gerekir (12).

Faiz lafzının bu tarz yazılışına son Osmanlı kaynaklarında rastlamaktayız ve kullanıldığı anlam bugün taşıdığı ekonomik mânâdır (13).

Günümüz Arapçasında faiz kelimesinin yazılışı ise (dal) ile dir. Fayda anlamına gelen bu yazım (faide) şeklindedir.

II — FAİZİN TARİHİNE TAHLİLİ GİRİŞ

Faiz kredi olayında ortaya çıkmaktadır. Kredi ise, kredi kurumu yani bir banka tarafından verilir. O halde faizin tarihi, kurumsal olarak, banka tarihiyle eşzamanlıdır.

Banka tarihi yazarlar ilk bankaların *MABED*ler olduğunu söylemektedirler (14). Bu bize günümüz şartları içerisinde olduk-

(9) Padel W. Steg L. Dela Legislation foncière Ottoman, sh. 4 Paris, 1904.

(10) Ahteri Kebir, ASIM efendi, Kamus (feyz) maddeleri.

(11) Asım, II, 1289. «Nitekim hadiste, karnı göğsü tumberâber anlamında ve dümdüz anlamı lafzıyla ifade edilmiştir» II. 1291.

(12) Alp Sabahat ve A. Rıza Büyük Osmanlıca Lügat, Faiz maddesi. Burada faiz lafzının mânâsı verilmiş.

(13) ZAGRAVİ A. Fehmi. İstılahât-ı Ticariye ve Tarifat-ı Kanûniye, sh. 22 1308 İst.

(14) MEUNIER Dauphin, Bankacılık Tarihi, Çev. Akıncılar Aykut, sh. 7-10, 19 Akbank Yay. 1969, İstanbul.

«Mezopotamya'nın Uruk şehrinde bulunan M.Ö. 3400-3200 senelerine ait Kızıl Mabedin bilinen en eski mabed olduğu ifade olunmaktadır ki, bu mabed kredi verme işlemlerinin başlangıcını teşkil etmektedir (Meunier, 7,8). Hammurabi'nin Babil'inde kredi veren kurumlar içerisinde mabedlerin son derece önemli yer işgal etmesi câlib-i dikkattir.

ça tuhaf görünebilir. Ancak dikkatli bir gözlem mabedlerdeki ruhanî niteliğin ekonomik zeminde *BANKA* tarafından kullanıldığını ortaya koyacaktır. Bu *güven verme*, karşdakine emniyet/eman telkin etme esprisidir. Şimdi bu kavramı ve *BANKA-MABED* olgusuyla ilişkisini ortaya koymaya çalışalım.

A — *Güvenlik/Eman*

Güvenlik/Emanı aramayan, istemeyen olamaz. Her fert, hatta her canlı yaşadığı sürece can güvenliğini, ekonomik ve sosyal güvenliğini sağlamak peşindedir. *İMAN*ın ahiret güvenliğiyle ilgili olduğunu unutmamak gerekir. Yani insan için Güvenlik/Eman, daima vazgeçilemeyecek bir olgu ve ihtiyaçtır.

İlk insan için gelecek belirsizliklerle doludur. Bu belirsizlikler içinde tabiata karşı büyük mücadele vermekte, kendi güvenlik/emanını sağlama peşinde koşmaktadır. En temel güvenlik esaslarından birinin de iç âlem itibariyle, ruhanî olarak güven sağlama ve sonuçta da iç huzura ulaşma olduğu şüphesizdir.

Mabedlerin bu noktada insanları iç âlem itibariyle tatmin ettiği, güvenliğe kavuşturduğu için devreye girdiği muhakkaktır (15).

Bunun maddî sonuçlarının ortaya çıkması için çok beklemek gerekmemiştir. Zira iç âlem itibariyle kendisini sükûnete kavuşturan bu mabedlere şükran borcunu; yahut korktuğunda gelecek belâlardan *EMİN* olmak kaygusunu hemen maddî bir karşılıkla ifâdelendirmekte; Malının bir kısmını, hediyeye veya sadaka yahut adak olarak mabede bağışlamaktadır. Mabedlerin de insanlardaki bu güven düşüncesini istismar ettiği söylenemez, aksine yaptıkları işlerle, bu güveni giderek kendi lehlerine artırmaktadırlar. Gelen adaklar, hediyeler, keffâretler, sadakalar ve bağışlar; kabîlenin yahut o topluluğun güçsüz ve muhtaçlarına ulaştırılmakta,

M.S. 591 yılında Suriyeli bir bankacının kraldan bankacılık yapmak üzere Paris Piskoposluğunu satın alması yine bu yönden mühimdir (Meunier, 37).

(15) İlk dönemlerdeki Tanrı-İnsan ilişkileri için bkz. YALVAÇ Kadriye, TOSUN Mebrûre, Sümer, Babil, Asur Kanunları, Ammi Şaduka Fermanı, Türk Tarih Kurumu Yay. sh. 181-185.

esir düşmüş askerler fidye verilerek kurtarılmakta (16) ve güven altına alınmaktadır.

Ekonomik faaliyetin büyük çapta toprakla ilgili olduğu bu dönemlerin Mezopotamya'sında, kıtlık yıllarında yiyecek olarak gerekli ürünün sağlanması, yeniden ekim için gerekli olan tohumluğun temini, ilk dönem insanların mabedlerle ne kadar içli-dışlı olduğunu ve güvenliğini onunla sağlamakta ne kadar yerinde hareket ettiğini bize açıkça göstermektedir.

Bankanın temelde kredi sağlayan bir kurum, kredinin de güvenlik sağlayıcı bir özellik gösterdiği dikkate alınırsa BANKA-MABED ilişkisini kavramak mümkün olur.

B — Faizin Muhtemel Başlangıcı

Yukarda yaptığımız izahların nedeni, aşağıda belirteceğimiz hususlara temel teşkil etmesidir.

Mabedlerin güvenlik/eman sağlayıcı özellikleri ekonomik nitelikli aşağıdaki olayın ortaya çıkmasına neden olmuştur;

Daha önce mallar Mabede, hediye, sadaka, keffâret veya hibe şeklinde geliyordu. Fakat yarattığı güven duygusu, insanların diğer mallarını da getirip bırakmalarına ve mabedlerde bir *EMANET MALLARI* hesabının doğmasına neden oldu.

Nitekim Mezopotamya'daki bu mabedlerde malların *TANRI MALLARI* ve *TANRI'ya AİT OLMAYAN MALLAR* olarak ayrıldığı ve Tanrı mallarının ağızlarının mühürlenerek (17) diğerlerinden ayrı bir yerde muhafaza edildiğini görüyoruz.

Tanrı malları muhtemelen keffâret, ağak (Nezir) yahut sadaka olarak bırakılan mallardı ve bunların sarf yerleri teşri' edilmişti ve belliydi. Diğer gurup mallar ise mabede muhafaza edilmek üzere getirilmiş *EMANET* mallardı. Bunlar Mezopotamya'da gö-

(16) Fidye için bkz. YALVAÇ Kadriye TOSUN Mevrure Sümer, Babil Asur Kanunları... sh. 188 Md. 32.

(17) MEUNIER, 8

Kur'an. Tevbe, 34-35. Bkz. KUTUP Seyyid. Fi Zilâl'il-Kur'an, VII/270 «Tarih şahittir ki insanlar büyük servetleri Kilise ve Havalara götürüp din adamlarının ellerine teslim ediyorlardı» demektedir.

rüldüğü gibi talep edildiğinde verilmek üzere bırakılmışlardı (18). Yine Mezopotamya'da görüldüğü üzere, bırakılan bu mallar üzerinde, emanet edilene tasarruf imkânı tanınmış fakat kaybından sorumlu tutulmuştu (19).

Herkes bir anda gelip emanet malını istemediğine ve emanet edilene de malı kullanma yetkisi verildiğine göre, alacağını kefil- le sağlama almak (20) kaydıyla, borç isteyenlere, belli bir karşılıkla (ivazla) vermekte kendileri açısından bir beis yoktu (21). Çünkü bankacılığın da dayandığı temel prensibin bu olduğunu hemen hatırlatalım. İşte bir emaneti kullandırma karşılığı alınan bu fazlalık muhtemelen ilk *FÂİZ* olmuştur. Tarihi kaynaklarda Mezopotamya'da, Faizsiz borçlanmalar da görüldüğüne göre (22), başlangıçta faizsiz olarak mabedlerce yürütülen kredi işlemlerinin daha sonra faizli hale geldiği ve mabedler dışındaki birtakım kâr amaçlı kurum veya teşebbüslerin de bu alana girdiklerine hükmedebiliriz.

Bir yerde kâr amacı olmayan faizsiz ödünçler yanında, kâr amaçlı faizli kredi işlemleri de uygulamada sözkonusuysa, ilk uygulamanın başlangıç olduğunu, fakat daha sonra faizli hâle geldiğini rahatlıkla belirtebiliriz, zira kârın olmadığı bir yerde bu amaçla çalışanların da olmayacağı çok açıktır.

C — *Krediye Kazanç Faktörünün Girişi*

Başlangıçta faizsiz olması nedeniyle kredi verme işlemine mabedlerden başka kuruluş veya teşebbüslerin girmesi sözkonusu olmazdı. Fakat faizli uygulama başlayınca bu alan bir kazanç kapısı haline gelmiş ve bu alana diğerleri de girmeye başlamıştır. Nitekim Mezopotamya'da mabedlerin hemen yanı başında kraliyete

(18) MEUNIER, 9

(19) MEUNIER, 9

(20) MEUNIER, 9

(21) Kur'an, Tevbe, 34 de, «Haham ve rahiplerin insanların mallarını batıl yolla yediklerini» anlatmaktadır. Âyetin tefsiri için bkz. KUTUP Seyyid, Fi Zilâl... VII/270 «Batıl yollarla malı yeme yollarından biri de, papaz ve hahamların FÂİZ muâmelelerinden sağladıkları kazançtır».

(22) GÜNALTAY Şemseddin. *Türkiye Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam, Mezopotamya*. Türk Tarih Kurumu yay. VIII. seri No. 3 Ankara 1937 sh. 391

hizmetleri toprak bağışıyla mükafatlandırılmış büyük toprak sahiplerinin bu yola girerek, mabedlerin bu alandaki tekel durumuna son verdikleri (23), görülmektedir. Ancak Mezopotamya tarihi içerisinde faiz hadlerinin çok fazla yükselmesi karşısında, bunların frenlenmesi için bir takım tedbirler alındığı tesbit olunmaktadır (24).

D — *Sanayi Devrimi Öncesi Faizli Muamelelerin Temel Niteliği*

Gerek çiftçilik, gerekse *mal mübadelesi* devrinde örneğin; Atina, Isparta, Babil ve Sümerlerde yaygın faiz uygulamaları görülmektedir.

Tarımsal özellikli ekonomilerde faiz mekanizmasıyla toprakların giderilmesi sonucunu ortaya çıkarmış, sosyal ve ekonomik

(23) MEUNIER, 9

(24) GÜNALTAY, a.g.e., s. 392

Burada tetkike imkân ve fırsat bulamadığım bir noktayı problem olarak ortaya koymak istiyorum:

Mezopotamya'da Sümerler'de uygulanan faize SİBTU deniliyordu (MEUNIER, 9. YALVAÇ, TOSUN, 299 Akadça sözlük bölümü.)

Kur'an'da ise Yahudilerin ayrıldığı herbir kola SİBT, çoğulu Esbat denmektedir. (Kur'an. Bakara, 140, Âl-i İmran/84, Nisa/163, A'raf/60).

Ayrıca Tevrat'ta teşniye bölümünde Amorrular lafzı geçmekte bunların putperest olduğu söylenmektedir.

Amorru'lar ise M.Ö. 2057-2044 yılları arasında yaşamış Akad'ın başkenti olan BABİL'de bağımsızlığını ilân etmiş ve Babil'de böylece I. sülâleyi kurmuş kabiledir (MEUNIER, 9,10).

Ayrıca yahudilerin faiz muâmelelerindeki mahâretleri bilinmektedir. (MEUNIER, 38, ERGİN Feridun. Para ve Faiz Teorileri. sh. 133, 134.

Kur'an'da, Nisa. 161, «Yahudilerin haksızlıklarından, çocuklarını Allah yolundan menetmelerinden, YASAK EDİLMİŞKEN FAİZ ALMALARI ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü kendilerine helal kılınan temiz şeyleri haram kıldık...» ayetiyle yahudilerin riba almaktaki ısrarlarına işaret olunmaktadır. Bu şekilde işlerini yürüten bir topluluğun faiz hesaplarında ustalaşacağı şüphesizdir.»

Bütün bunlardan sonra bende, Mezopotamya'da yahudilerin bu dönemler itibariyle ekonomik hayatta etkilidirler ve yoğun şekilde ilk defa faizli muâmeleleri başlattıkları için, Faiz onların herbir gurubunun ismi olan SİBTU şeklinde isimlendirilmiştir, kanaati doğmuştur.

dengesizliğin de temelini oluşturmuştur. Bu sebeplerle Faiz gerek Elen dünyasında, gerekse Mezopotamya'da çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Örneğin, Aristo ve Plato'nun faize yönelttiği eleştirileri zamanımıza kadar ulaşmıştır (25).

Solon'un Atina'da yaptığı toprak düzenlemeleri, yine faizin tahribatı sonucu zorunlu hale gelmiş reformlardı (26).

E — *Sanayi Devrimi Sonrası Faizli Muamelelerdeki Temel Özellik*

Sanayi devrimiyle büyük sermaye birikimine ihtiyaç hasıl olmuştur. Gerekli olan sermayenin temininin faiz yoluyla gerçekleştirildiği ve dolayısıyla Hıristiyanlığın faiz konusundaki yasaklarının giderek za'afa uğradığı gözlemlenmektedir. Ancak ilk klasik iktisatçılardan A. Smith ve Ricardo'nun, «Sermâyenin hasılandan aldığı paydır» şeklindeki (27) Faiz tarifleri dikkate alındığında kârla aynı mahiyette olduğu anlaşılacaktır. Bu dönemde iş alanları o kadar geniş, kâr o kadar yüksektir ki zarar muhtemel olmadığından böyle bir tarif yapılmıştır.

Ayrıca keşiflerle diğer kıta ve ülkelerden getirilen değerlerin (altın gümüş) de sermâye birikimine yolaçtığı ve yine bunların da faiz mekanizmasıyla sanayiye yönlendirildiği anlaşılmaktadır.

Ancak ekonomik faaliyetlerdeki verimin düşmesi, iş alanlarının daralması ve faizin olumsuz sonuçlarıyla birlikte değişik cep-heleri de ortaya çıkınca, daha farklı tariflere yönelindiği görülmektedir. Nitekim Keynes'in likidite tuzağı teorisi, Faizin nasıl nakdi üretim dışı bıraktığını ortaya koymaktadır (28).

Artık günümüz, faizin ekonomik ve sosyal tahribatının anlaşıldığı ve faizsiz bir sistem arayışlarının başladığı bir dönemdir. Sunduğumuz bu çalışma da bu amaca yönelik çalışmaların bir halkasını oluşturmakta ve faizin tanımı ve tarihi üzerine söyledikle-

(25) ERGİN Feridun, *Para Siyaseti*, sh. 33 İ. Üniv. İktisat Fak. Yay. 197 İst. MEUNIER, 15-23

(26) MANSEL Arif Müfid, *Ege Yunan Tarihi*, sh. 186-191

(27) KUREŞİ Enver İkbâl, *Faiz Nazariyesi ve İslâm*, sh. 42, İrfan Yayınevi, İst. 1972

(28) ERGİN, *Para Siyaseti*, 194-197

riyle, faizsiz mekanizmasının kurulmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

III — FAİZİN İKTİSADİ TANIM VE İZAHLARI

A — *Faiz, Zamanla Artan Borçtur*

Faizin en eski ve en çok bilinen şekli budur. Araplar'da İslâmiyet öncesi rastlanan ve zamanla artan borç mahiyetindeki bu faiz türüne Ribe'n-Nesie (*Nesie Ribası*) denirdi (29). Bu tarz faizin mekanizması şöyleydi: «Borçlu alacaklısına gelir borç süresini uzat, ben de borcun miktarını artırıyorum» (30). derdi.

İlk tarihi dönemlerden itibaren bu faiz türünün uygulandığı görülmektedir. Nitekim Mezopotamya'da bunun örneklerini görüyoruz (31).

Nesie ribasındaki unsurları tahlilî bir şekilde ortaya koyarak tanımını daha net bir şekilde belirleyelim.

1) *Veresiye*

Veresiye alış-veriş Nesie Ribası kapsamına girmektedir. Zira burada da zaman farkından dolayı borcun artması söz konusudur. Malı bugün almak bedelini sonra, fakat daha fazla olarak ödemek Nesie Ribasından başka birşey değildir (32).

(29) TAHAVİ, IV/64... Nesie Ribasıyla ilgili hadisler bu babta toplanmıştır.

(30) TAHAVİ, IV/65

(31) «M.Ö. 2000'li yıllarda borçlar yazılı bir mukavele ile tesbit edilir, verilen borç yüzünden SIBTU tabir edilen bir faiz teminini öngörülürdü.. cari nisbet, zahire ve hurma için ana sermayenin 1/3'ünü teşkil eden % 33, maden için % 20 idi. (MEUNIER, 9).

(32) «İki kile buğdayı bir veya iki veya üç kile arpa mukabilinde veresiye olarak satmak da câiz olmaz» bkz. BİLMEN Ömer Nasûhi, «Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kamusu, VI/105, Bilmen Yay. 1970. Hadiste şöyle geçmektedir; «Arpanın hurmayla PEŞİN OLARAK fazlalıklarla satılmasında bir beis yoktur.» TAHAVİ, IV/66

2) Zamanın Fiatlandırılması

Yukarıdaki örneklerde zaman içinde artan borcun, diğer bir deyişle zamanın fiatlandırılmasının Nesie Ribasına neden olduğunu belirtmiştik. Ancak üretim sırasında zamanın son derece büyük önemi vardır. Örneğin 2500 TL. bir ay için, üretim açısından, bu değeri ifade ediyor denildiğinde, tabii olarak iki ay için daha büyük bir değeri ifade ettiği sonucuna varılacaktır. Üretim sürecindeki iktisadî değerlerin, zamanla doğru orantılı olarak hasıllata katkıda bulunduğu reddolunamaz bir gerçektir.

3) Kredi Hacmi

Yukarda yaptığımız izahta olduğu gibi sağlanan kredinin değeri sadece miktarıyla belirlenemez. Gerçek bir değer tesbitinin yapılabilmesi için sürenin de dikkate alınması gerekir. İşte bu durumun ifadesi bizi yeni bir kavrama götürmektedir ki bu da *KREDİ HACMİ* kavramıdır.

Bu kavram dikkate alındığında, üretim sürecine giren paranın kullanım süresinin fiatlandırılmamasının büyük bir iktisadî değer kaybı olacağı görülecektir. Madem ki adam parayı almakta, üretime sokmakta ve kazanmaktadır, o halde bunu borç olarak verene de bir hak tanınmasından tabii bir şey olamaz. Fakat dikkat edilirse bunun yukarıda söylediklerimizle farkı vardır. Nesie faizinin cereyan ettiği olaylarda mal peşin olarak alınmakta fakat daha sonra bedeli fazla olarak ödenmektedir. Burada önce tüketim sonra üretim sözkonusudur. Durumu malların mübadelesinde değil de, mal-nakit mübadelesinde düşündüğümüzde durum daha net olarak ortaya çıkacaktır. Önce parayı veriyor daha sonra malı alıyorsa burada tüketimi teşvik değil üretimi teşvik vardır. Aynı zamanda burada zamanın üretim lehine değerlendirilmesi söz konusudur. Bu, veresiye satışta olduğu gibi, fiat artışlarına sebep olmaz ve tüketimi üretim lehine tehir ederek, üretimi tüketim lehine tehir edenin yolaçtığı; elinde parası olanın mal bulamaması, nakdin sun'i olarak artması gibi sonuçlara da yolaçmaz.

Kredi hacmi, belirtildiği gibi, zamanı dikkate alan bir kavramdır. Faiz de zamanın fiatlandırılması şeklinde tarif edildiğine göre, o da aslında zamanı değerlendirme unsurunu taşımaktadır, ancak önce tüketim sonra üretim gibi bir iktisadî olumsuzluğu ve

nakdin sun'i olarak artması gibi bir menfiliği de bünyesinde bulundurmaktadır. O halde hem bu olumsuzlukları taşımayan ve hem de zamanın iktisadî süreç içerisinde değerlendirildiği ve krediyi verene yansıtıldığı bir mekanizma var mıdır şeklinde bir arayışa girmemiz gerekir; Böyle bir arayışın cevabını *SELEM* verecektir. Bunu izah etmeye çalışalım.

4) *Selem*

Tarifi; «semende âcilen, müsememde te'cilen mülkü gerektiren akittir» (33) daha açık bir ifadeyle «para peşin mál verisiye tarzında yapılan akitlerdir» şeklinde yapılabilir (34).

Yani Nesie Ribası olarak nitelediğimiz verisiyenin tersi bir işleyişe sahiptir: Verisiye şeklinde önce malın alımı, sonra paranın ödenmesi sözkonusu iken Selemde önce bedelin verilmesi sonra malın alınması durumu vardır. Burada, daha önce de belirtildiği gibi, zamanın lehine değil üretim lehine kullanımı sözkonusudur.

Selem, riba ile kredi alma yolunu kapatan bir mekanizmadır (35). Üretimi için krediyi ribasız bulan bir müteşebbisin, *Ribâ-hor'a* başvurması düşünülemez. Selâmın fıkıh kitaplarında zikrolunan şartlarını zikrelelim; (36).

- 1) Selem yapılan semenin (paranın) nevi, cinsi, vasfı ve miktarının belli ve muayyen olması,
- 2) Seleme konu olan malın cinsi, nevi, sıfatı, miktarının belli olması,
- 3) Malın teslim edileceği yerin ve süresinin belli olması,
- 4) Semen peşin olarak ödenmesi.

(33) Buhari Tecrid-i Sarih, VIII/3. el-İhtiyar, II/33

(34) BİLMEN, VI/111

(35) Kur'an'da Bakara Süresi 275-281. âyetleri, riba ve ona müteallik durumları konu edinmiştir. 282 ve 283. Âyetler ise Tedâyün Âyetleri olarak isimlendirilmiştir. Bu âyetler İbn Abbas tarafından «Selem Âyeti» olarak bildirilmiştir ve ayrıca bu âyetler hakkında «Allah Ribayı haram kıldığı zaman, selemi ibaha etti» demektedir (Bkz. BEYDÂVÎ, Envar'ut-Tenzil Esrarut'Tevîl, I. 440-NESEFÎ, Medariku't-Tenzil Hakâiku't-Te'vil, I/440, HAZİN. Lübâbü't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil Tefsirler için bkz. Mecmau't-Tefâsir, I/439-440)

(36) BİLMEN, VI/III-112; el-İHTİYAR, II/34

Ancak bu nitelikler aşağıda sıralayacağımız esaslarla teyid olunmazsa her an faize dönüşmesi mümkündür. Bu esasların neler olacağı İbn Abbas'ın kendilerine SELEM âyeti dediği, Bakara, 282-283'deki ayetlerde teferruatlı bir şekilde belirlenmiştir. Bunları sıralayalım:

- 1) Selemin yazılı olması (Selem senedi),
- 2) Topluluğun teminatı altında olması,
- 3) Borçlunun belirlenmesi,
- 4) Senedin hâmiline şeklinde düzenlenmesi,
- 5) Akdin yerine getirilememesi halinde, belli bir değer için ipotek edilerek, teminatın gösterilmesi,
- 6) Seleme konu olan malın kontrolünü yapacak teşkilatın bulunması,

şartları gerekmektedir (37).

5) *Batı'lı İktisatçıların Meseleye Yaklaşımı*

Batı'da sanayi devrimi ve sanayileşme sürecinin başladığı dönemlerde sermayenin *zaman* içinde kullanımı son derece önem kazanmış, zaman üretim lehine değerlendirilir hale gelmiştir.

Sermaye tahlillerine zaman faktörünü sokması nedeniyle İsveçli İktisatçı Böhme-Bawerk (38) önemlidir. Kapitalist üretim usûlünü «zaman tüketen hareket olarak niteleyen Böhme-Bawerk (39), *AGIO* ismini verdiği zaman tercihi esasıyla da faiz hakkındaki görüşünü ortaya koymaktadır (40). Ona göre hali hazırdaki emtia, aynı nevi ve miktardaki müstakbel emtiadan daha fazla değere sahiptir. İşte hali hazır emtia için ödemeye hazır olduğumuz be-

(37) Bu şartları ihtiva eden Bakara, 282-283 ayetleri üzerinde Akevler bünyesinde yapılan bir çalışma sona erdirilmiş, yine Akevler Bilimsel Araştırma Merkezi'nce (ABAM) ilk fırsatta neşri düşünülmektedir.

(38) KUREŞİ Anwar İqbal, Faiz Nazariyesi ve İslâm, sh. 5 çev. Tuğ Salih İrfan yay. 1972. İst.

(39) a.g.e., 52

(40) a.g.e., 52

delle, istikbalde ödeyeceğimiz miktar arasındaki fark *agio*'dur. «*Agio* ödünün tamamlayıcısıdır ve 100 TL. verip bir ay sonra yine 100 TL. almak piyasa fiyatının altında bir satışa müsâvidir (41)» demektedir.

Bawerk'in zaman tahlillerini ve kapitalist üretimi biçimini «zaman istihlak eden hareket olarak nitelendirmesini dikkate aldığımızda, mesele bir yandan zamanın fiatlandırıldığı Nesie Faiziyle alâkalı olurken, diğer yandan, mal üretiminin olduğu varsayımıyla, selemle irtibatlı bulunmaktadır. Bunu Bawerk'in *agio*'daki meşruluğu izah ederken ileri sürdüğü; hali hazırdaki emtianın teknik üstünlüğünü yani daha fazla servet elde etmek için derhal üretim alanında kullanılabilir olması (42) tezinden anlıyoruz.

B) *Faiz, Zarara Katılmayan Kârdır*

Ticaretteki temel nitelik kâr ve zarar ihtimâlini bünyesinde taşımasıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in «Zımanın (rizikonun) olmadığı yerde *rihb* (Kâr) yoktur» tarzında vârid olan hadîş de (43) konuya bu hususta açıklık getirmektedir. Ticâretin faizle farklılığı da burada ortaya çıkmaktadır; Fâizin temel niteliğinin ise zarar ihtimalinin bulunmaması olduğunu hepimiz biliriz.

Kâr bir varlığın miktarında, evsafında veya değerinde meydana gelen artmadır. Zarar ise, bir varlığın miktarında, evsafında veya değerinde meydana gelen eksilmedir. Bir varlıkta meydana gelen bu tarz bir artış ve azalışın kime ait olacağı, yukarıda verdiğimiz faiz tarifinin net olarak anlaşılabilmesi yönünden, son derece önemlidir. Bu da bizi temel iki kavrama götürür. Şimdi bunları ele alalım.

1) *Deyn ve Emânet*

Bu iki temel kavramla bir varlıkta meydana gelen azalış ve artışların diğer bir deyişle kâr ve zararın kime ait olacağı belir-

(41) a.g.e., 53

(42) a.g.e., 54

(43) TİRMİZİ, Büyü', 71, 72, 76; İBNİ MÂCE, Ticaret, 20; DÂRİMİ, Büyü', 26; Ahmed b. HANBEL II/175, 179, 305.

lenmektedir. Şöyle ki: Deyn, verilen borçtur. Burada meydana gelecek artışlar ve azalışlar borçluya aittir. Hiçbir şekilde alacaklının iştirâki söz konusu değildir. Emânet ise emâneti bırakana aittir.

Faizde bu iki kavramla belirlenen nitelik yoktur; Her hâlu-kârda taraflardan biri —ki bu fâizi alarıdır— karşı tarafın aleyhine de olsa dâima bir miktarı almaktadır ve devamlı büyüme göstermektedir. Bu büyüme karşı tarafı küçültme hatta yoketme pahasına bir büyüme olduğundan sağlıklı sayılamaz. Zira denge unsuru ekonomide de son derece önemlidir. Üretim faktörleri arasında denge kurulamaması, ekonomik krizlere neden olur. Şimdi bu hususu aşağıda biraz daha netleştirmeye çalışalım.

2) Sermâye, Emek ve Ekonomik Denge

Sermaye, emek ve toprağın verimini artırmakta son derece büyük etkinliğe sahiptir. Örneğin, oltayla yapılan balık avlama işlemiyle, ağla yapılan avlanma arasında ağ lehine büyük verim farkı vardır. Bu fark *Teknik Sermâye* yahut *Sermâye Malı* diyebileceğimiz ağ ile olta arasındaki farktan ileri gelmektedir. Aynı farkı kazma-kürekle iş yapan işçilerle, iş makineleriyle çalışan emek arasında da görmek mümkündür.

İktisâdî faaliyetlerde EMEK vazgeçilmez bir unsurdur. Sermâye ise onun verimliliği için zorunludur, dolayısıyla emek ve sermaye iş hayatımız için vazgeçilemez iki üretim faktörüdürler. Ancak, iktisâdî faaliyet içersinde yüklendikleri riziko ve kâr beraberlik göstermelidir. Kârın sadece taraflardan birine ait olduğu anlaşmalar, Faizli anlaşmalardır. Burada söylenilmek istenen bu üretim faktörlerinden herbirinin sağladığı kazancın iktisâdî faaliyetin sonucuna bağlı olmamasıdır. Bu durumda da taraflardan birisi devamlı kazanırken, diğer tarafın kazanabilmesi faaliyetin sonucuna bağlı olmaktadır. Halbuki istikrarlı bir iktisâdî seyir için üretim faktörleri arasındaki dengenin muhafaza edilmesi gerekir.

Faizli bir ekonomik modelde Emek, Sermâye arasındaki dengeyi kurmak ve muhafaza etmek kabil olamamaktadır. Zira, faizli bir uygulamada, örneğin Sermâye devamlı payını alarak, üretim faaliyetinin sonucuna bağlı olmaksızın, kazanç sağlamaktadır. Bu iş görenin za'fa uğramasına veya iktisâdî olarak yokolmasına, yahutta sermayenin hâkimiyeti altında verilenle yetinmek zorunda kalan, gönül gücünden yoksun bir ücretli haline gelmesine sebep

olmaktadır. Aynı durum emek için de söz konusudur yani emeğin aldığı payın üretim faaliyetinin sonucuna bağlı olmaması da bir Fâizli uygulamadır. Bu durumda dengenin korunması, bir üretim faktörünün diğerini hakimiyeti altına almaması yahut onu yok-
edememesi, her birinin iktisâdî rizikoya ortak olmalarıyla müm-
kün olabilir. Bunun uygulanışıysa sermayenin zararı nakden kar-
şılması, emeğin ise çalıştığı sürenin karşılığını almayarak bu za-
rara iştiraki şeklinde olabilir.

C — *Faiz, Misliyattan Alınan Kiradır*

Bu tarifin iki ana unsuru olan *Misliyat* ve *Kira* kavramlarını açıklığa kavuşturalım.

1) *Misliyat*

Bu lafız aynen iâdesi mümkün olmayan fakat birbirinin yeri-
ne ödenebilen aynı cins şeyleri belirler. Örneğin, ödünç alınan buğ-
day, yahut arpa veya hurma... vb. şeyler geriye ödenirken aynısı
geriye verilemez, fakat aynı miktar olarak mislen ödenirler. Altın
ve gümüş de misliyattan sayılır, zira alınan altın veya gümüşün
aynısının değil, mislinin iâdesi söz konusudur. Fakat kiralanan
taki-mücevher altın veya gümüşün aynen iâdesi söz konusu oldu-
ğundan misliyat olma durumu yoktur.

Tüketime konu olan mallar zorunlu olarak misliyat grubuna so-
kulurlar; Aynen ödenmeleri mümkün değildir, onlardan yararlan-
ma ancak tüketilmeleriyle mümkün olmaktadır. Aynen ödenmele-
ri mümkün olan mallar genel olarak tüketilmeden kendilerinden
istifade mümkün mallardır. Burada tüketilmeleriyle kast olunan
birden istihlaklarıdır, yani bunlar birden tüketilemezler. Bu nite-
likleri onlara kiralalanabilir olma vasfını kazandırır. Bu özelliğe sa-
hip olmayan mallarda ise kiralama ise söz konusu olamaz, işte bu
mallar misliyattan olanlardır.

2) *Kira*

Tüketimi birden olmayan mallarda kullanımdan dolayı aşın-
ma ve yıpranma olacağı şüphesizdir. Bu tür malların kiralananabi-

lir olmaları da bu özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yani Kira, mallarda meydana gelen aşınma ve eskime karşılığı olmaktadır.

Misliyyattan olan mallarda kullanım değil tüketim söz konusu olmaktadır. Daha açık bir deyişle kullanımları bir defalık tüketim tarzında vuku' bulur. Dolayısıyla bunlarda iade edilirken verilecek fazlalık Faiz olacaktır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir noktâ da, kiraların tedbir alınmadığı taktirde faize dönüştürülmesi ihtimâlidir. Örneğin had safhada konut sıkıntısı bu yolu açabilir. Nitekim kiralar serbest piyasa şartlarına bırakılmamış, hemen hemen tüm ülkelerde kiralara sınırlayıcı hükümler getirilmiştir.

Kiralanan mal emânet hükmündedir. Dolayısıyla kiralanan mallarda meydana gelen hasarlar mal sâhibine aittir. Zira emânet mallarda meydana gelecek azalış ve artışlar mal sâhibine (emâneti verene) aittir. Bu şekilde kiralanan bir malda meydana gelen hasarın kiracı tarafından karşılanması da Fâizli bir uygulamadır.

D) *Faiz, Başkasının Zararına Doğan Kazançtır*

Gerek makro, gerek mikro düzeyde menfaatlerin paralel hale getirilmesi, istikrarlı ve sıhhatli bir ekonomik bünye ve işleyiş için zorunludur. Tabii hâl, ekonomik ilişkilerde tüm tarafların kazançlı olmalarıdır. Şüphesiz, zorlayıcı şartlar olmadıkça, hiç kimse kendi menfaati aleyhine olan iktisadî bir ilişkiye girmez.

İşte bu esasın gerçekleşmesinin göstergesi de RIZA'dır. Taraflar rızalarını beyan ederek bu paralelliği ifade etmiş olurlar. Burada irade beyanıyla, rızanın farklı olduğunu belirtmek gerekir.

Sosyal haklarda *İrade Beyanı* yeterlidir. Örneğin, bir halifeye biat ederek irade beyanında bulunan kimse daha sonra bundan, «benim rızam yoktu» diyerek cayamaz (44). Nikâhta da ben-

(44) Hz. Peygamber'in şu hadisi bize bu konuda ışık tutabilir; «Benden sonra bir kısım idareciler sizi idâre edecektir. İyiler iyilikleriyle, kötüler de kötülükleriyle sizi idare edecektir. Hakka uygun olan her hususta onlara itaat edin, dinleyin. İyilik ederlerse bu, hem sizin için hem de onlar için iyidir. Kötülüklerde bulunurlarsa sizin lehinize, onlarınsa aleyhinedir» Bkz. Maverdi Ebu'l-Haşan, Ahkâm-ı Sultaniye s. 5 çev. ŞAFAK Ali, Bedir yay. İst. 1976.

zeri durum vardır. Taraflar, şartları içersinde iradelerini beyan ettikten sonra, rızamız yoktu diyerek akdolunan nikâhı geçersiz sayamazlar (45).

Ekonomik haklar söz konusu olduğunda ise irâde beyanının yeterli olmadığı, ayrıca rıza şartının da gerçekleşmesinin arandığı müşahede olunmaktadır. Nitekim İslâm hukukunda da buna riayet edildiği; hıyar-ı rüyet hıyar-ı şart ve hıyar-ı ayb gibi hukûkî mefhum ve mekanizmalarla bu hususun gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

İslâm hukukunda bir mal hıyar-ı şart çerçevesinde alınır, denir, hatta uzun dönem içersinde durumu anlaşılacaksa o süre bekletilir ve ondan sonra alım satımı gerçekleştirilir (46). Bununla yapılmak istenen tarafların zarara uğramasını önlemek, optimal seviyede faydalarını temin etmektir. Bunun, gerçek fiatın oluşumundaki etkisi sonderece mühimdir. Ayrıca bu mekanizmayla taraflardan birinin diğerinin aleyhine kazanma yolları kapatılmak istenmektedir. Âdil fiatı oluşturan bu mekanizma, tüketicileri olduğu kadar üreticileri de çok yakından ilgilendirmektedir.

Hz. Peygamber'in «*Zarar etmek de, zarar vermek de yoktur*» şeklinde varid olan hadisi (47) ekonomik ilişkilerde gözetilmesi gereken menfaat paralelliği ilkesini son derece net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Faizli ekonomik ilişkilerde ise menfaat paralelliği ilkesinin hiç gözetilmediği son derece açıktır. Zira talep olunan faizin üretimin sonucuyla alâkası yoktur. Bu durumda sermâye devamlı kazanırken asıl faâliyeti yürüten ve üreten, sonuçta, çoğu kez olduğu gibi, kendini tasfiye etmek zorunda kalmaktadır. Ekonomik hayata

(45) Şaka ile de nikâhın akdolunacağı ve bu konudaki şakanın dahi ciddi olduğunu ifade eden hadis için bkz. EBU DAVUD, Talak, 9; İBNİ MÂCE, Talak, 13; TİRMİZİ, Talak, 13.

(46) Merginâni, HİDAYE, III/27-28 «Bey'de alıcı ve satıcı için muhayerlik şartı caizdir. Ebu Yusuf'a ve İmam Muhammed'e göre bu süre üç gündür. Ebu Hanife'ye göre üç günden fazla olması câiz olmaz. Yine Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre süre belirlenmişse 20 güne kadar bu uzatılabilir.

(47) Hadis iki varyantla vâridir; Birincisi «Zarara karşı zarar yoktur.» şeklindedir. Bkz. İbn MÂCE, Ahkâm, 17; Muvatta, Akziye, 31; Müsned-i Ahmed İbn Hanbel, V/227. İkincisi, «Lâ zarar ve lâ ızrâr» şeklindedir. Bkz. Müsned-i Ahmed İbn Hanbel, I/212.

sermâye hakim olmakta, artık üretim talebe göre ve onun oluşturduğu serbest fiyat göstergelerine göre değil, sermâyenin kazanacağına göre yapılmaktadır. Bu tekel dengesidir ve kaynak israfı son derece yüksektir. İstihdam hacminde daralmalar beklenebileceği gibi, kârlar daha çok üretime değil, daha yüksek fiyatları oluşturacak manipülasyonlara bağlı kılınmaktadır. Bu ise sağlıklı bir ekonomik gelişât değildir.

Ekonomik hayatta aslolan üretmek, fayda yaratmaktır. Dolayısıyla bunu yapanlar birinci derecede önemlidir, diğer unsurlar hep bu amacı gerçekleştirmek için sözkonusudurlar. Dolayısıyla Kredi kurumu da bu amacı yani üretme ve fayda yaratma amacını gerçekleştirmek için oluşmuştur ve üretenlerin hizmetinde olması gerekir. Faizli bir kredileşmede bu tamamen tersine işler hale gelmekte, araçlar amaç hâline dönüşmekte, üretimin artırılarak talebin karşılanması amacı unutulmuş, sermâyenin kâretmesi gayesi hakim kılınmaktadır. Burada gadre uğrayan geniş halk yığınlarıdır. Tabii bu konuda onların rızalarının olduğu söylenemez.

Temel bir iktisâdî faaliyet olan TİCARET —ki zaman ve mekan faydası yaratma eylemidir— te tarafların rızasının esas olduğunu bize Kur'an bildirmektedir (48). Aksi davranışı malların batıl yollarla yenmesi olarak ortaya koyar (49).

TARTIŞMA — GÖRÜŞLER

Vural SAVAŞ

— Bugün çok önemli bir toplantı yapıyoruz. Diyebilirim ki, meslek yaşamımda bu kadar sabırsızlıkla beklediğim ve söz almak için acele ettiğim bir başka toplantı olmadı. Bunun sebebi, bir müslüman iktisatçı olarak, çocukluğumuzdan ve meslekte bu yaşa ge-

(48) Kur'an. Nisâ, 29.

(49) Nisa, 29. Tefsiri için bkz. Beydavi, Envaru't-Tenzil (Mecma'u't-Tefasir) II/57/Zemahşeri, Keşşaf, I/502 Beyrut/ELMALILI, II/1342 «Bu kaynaklar IV/29 âyetini bey' sırasındaki icab ve kabulde âkitlerin RIZASI olarak anlamakta», NESEFÎ, Medarik II/57 (Mcm. tfs) ise «Muhayyerlik» şeklinde değerlendirmektedir.